

به نام خدا

دانشگاه فرهنگیان بنت‌الهدی صدر اردبیل

زمان ارائه: ۹۹/۰۲/۱۴

گروه: آموزش ابتدایی

ورودی مهر

واحد درسی: کاربرد زبان در تربیت

عنوان موضوع: دوره‌های چهارگانه آموزش زبان به کودکان بر اساس محتوای کتاب فارسی

با تبریک به مناسبت آغاز گرامیداشت مقام والای معلّم و قبولی طاعات و عبادات در ماه مبارک رمضان

هر جامعه‌ای به منظور حفظ هویت و تداوم خود، به بازتولید، حفظ، نشر و انتقال میراث گذشتگان به نسل‌های آینده نیاز دارد. برنامه‌های درسی و محتوای آنها مهمترین ابزار جهت رساندن میراث مشترک جامعه به فراگیران و آیندگان و ایجاد هویت ملی-دینی در آنها و یکپارچگی اجتماعی است. در این میان، درس فارسی نقش مهمتری دارد؛ چراکه به‌طور مستقیم با تداوم فرهنگ، پیشینه غنی ملی و دینی و در مجموع میراث گذشتگان پیوند دارد. بنابراین چگونگی انتخاب محتوای آن، تأثیر مستقیمی بر میزان دستیابی به هدف‌های فوق خواهد داشت.

آموزش و پرورش با سه رکن اساسی شناخته می‌شود: معلّم، دانش‌آموز و کتاب درسی. محتوای کتاب درسی، محور اصلی و نقشه راه دستیابی به اهداف خرد و کلان آموزش و پرورش در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود.

مطالعه و بررسی کتاب‌های درسی کمک می‌کند تا مفاهیم برنامه درسی به شکل مناسبی در این کتاب‌ها گنجانده شود و از آنجا که برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن کتب درسی یکی از الزامات نظام آموزشی است، تحلیل و بررسی علمی آنها اهمیتی دوچندان یافته‌است. تحلیل کتاب‌های درسی به دست اندرکاران و مؤلفان کمک می‌کند تا هنگام تدوین، گزینش و انتخاب محتوای این کتب بیشتر دقت کنند و ضمن تسهیل یادگیری، زمینه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را در ابعاد مختلف فراهم آورند.

از بین مقاطع تحصیلی، مقطع ابتدایی به عنوان سرآغاز شکل‌گیری شخصیت و آموزش، پایه‌ای‌ترین سال‌های تعلیم و تعلّم و از میان کتب درسی، کتاب فارسی، به عنوان آموزش دهنده زبان رسمی و ملی جامعه ما، از مهمترین کتاب‌ها به شمار می‌آید.

کوشش‌ها و تحقیقات فراوان دانشمندان معروفی مانند ژان ژاک روسو، پستالوزی، مونتسوری، فروبل، پیاژه، دیویی، و افراد دیگر نیز تأیید کننده این مطلب است که تجارب سال‌های اولیه هر کودک در چگونگی تشکیل شخصیت و کمال‌نهایی وی بسیار تأثیرگذار است.

علاوه بر این، امروزه توجه روزافزون مسئولان و برنامه‌ریزان به این دو دوره از تحصیلات و حساسیت‌ها و نیازهای والدین شاغل و جامعه، بر ضرورت تهیه برنامه‌های کیفی و غنی برای دوره‌های ابتدایی و پیش-دبستانی تأکید می‌ورزد. مهمتر اینکه نتایج تحقیقات بسیاری درباره رابطه تنگاتنگ موفقیت و عملکرد تحصیلی بین دوره دبستان (به ویژه در سالهای آغازین آن) و گذراندن دوره پیش‌دبستانی و نیز تأثیر برنامه‌های پیش‌دبستانی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در دوره ابتدایی انجام شده‌است و همه آنها مؤید

ضرورت سرمایه‌گذاری بیشتر برای آموزش بهتر و تدارک برنامه‌های کیفی در دوره پیش‌دبستانی است. بنابراین، با توجه به اهمیت و نقش کتب درسی در رشد زبان کودکان و همچنین اهمیت زبان و مهارت‌های گفتاری در دستیابی به اهداف فردی و اجتماعی، ضرورت پرداختن به پژوهش‌هایی از این دست، روشن می‌شود. بنا بر فرمایش مقام معظم رهبری، مسئله کتاب‌های درسی هم بسیار مهم است و باید به طور مداوم و به تناسب نیازها، مضمون این کتاب‌ها ترقی و پیشرفت داشته باشد.

از این‌رو، موضوع اصلی این جلسه را به دوره‌های آموزش زبان به کودکان بر اساس تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی پیش‌دبستانی و اول ابتدایی و مقایسه این دو با هم اختصاص داده‌ایم.

از بین مهارت‌های چهارگانه (شنیدن، گفتن، خواندن و نوشتن) وجه غالب در دوره پیش‌دبستانی، بر شنیدن و گفتن و تصویرخوانی است. در سال اول ابتدایی، مهارت‌های خواندن و نوشتن نیز به آن اضافه شده است. در مجموع، هماهنگی بالایی بین کتاب فارسی دوره پیش‌دبستانی و اول ابتدایی وجود دارد؛ اما غفلت از مهارت‌های نوین، مانند سواد رسانه‌ای، فضای مجازی، آداب ترافیک و شهرنشینی در هر دو کتاب مشهود است.

اگر دوره‌های آموزش زبان به کودکان را بخش‌بندی کنیم، چنین برنامه‌ای خواهیم داشت:

* دوره پیش‌آوایی (آموزش زبان اشاره یا اشاره‌ورزی)

* دوره آوایی (آموزش آواورزی و الفباورزی)

* دوره دیداری (آموزش الفباورزی و نشانه‌ورزی)

* دوره نوشتاری (آموزش خواندن و نوشتن بر پایه زبان آموزها)

آموزش زبان در جهان پیشرفته برای هر کودکی با هرگونه نیاز و هرگونه توانایی یا کم‌توانی بیش از این نیست و نمی‌تواند باشد. دوره پیش‌آوایی دوره‌ای آمیخته است که در آن کودکان با توانایی‌های همگانی می‌توانند بشنوند؛ اما نمی‌توانند چیزی بر زبان بیاورند. این کودکان می‌توانند در دوره پیش‌آوایی برخی از نیازهای پایه خود را با زبان اشاره دریافت کنند و انجام دهند.

پس از دوره پیش‌آوایی نوبت دوره آوایی فرامی‌رسد. در این دوره، کودکان می‌توانند با دستگاه آوایی خود تولید صدا کنند؛ تا جایی که در یک مرحله از رشدشان سرانجام مانند همه انسان‌ها به روانی سخن بگویند. آموزش آواورزی در مراحل پایین به کودکان کمک می‌کند که سرشت کلی آواها، مانند آواهای جانوران و آواهای طبیعی را بشناسند؛ اما در مرحله بالاتر، آنها نیاز دارند که آواهای حروف الفبا را به خوبی بر زبان برانند که این کار با آموزش الفباورزی انجام می‌شود. در همین دوره است که کم‌کم کودکان نیاز دارند نشانه‌ها را که خود بخشی از دانش زبانی است، بیاموزند. نشانه‌ورزی به این موضوع اختصاص دارد.

پس از آن، هنگام آموزش خواندن و نوشتن فرا می‌رسد که از آن به دوره دیداری و نوشتاری یاد می‌شود. آموزش زبان نوشتاری به رشد ماهیچه‌ای و کاربرد ریزحرکت‌ها وابسته است. کودکان هنگامی می‌توانند مداد یا قلم را در دست بگیرند که ماهیچه‌ها و عصب‌های آنها توانایی پایش ریزحرکت‌ها را داشته باشند. درحقیقت، بالاترین دوره آموزش زبان به کودکان، یعنی خواندن و نوشتن در جامعه ایران و بر پایه نگاه سنتی، دوره طبیعی آموزش زبان شمرده می‌شود. این دیدگاه، کهنه و نادرست است.

آموزش و پرورش به سبب کمبود افزارها و ساز و برگ‌ها و همچنین نیروهای روزآمد متخصص، چشم بر این نکته بسته‌است. در حوزه آموزش زبان به خردسالان، چندین دهه است که موضوع آموزش پیش‌دبستان در ایران به ماده قانونی برگشته‌است؛ اما متأسفانه کشور ما یکی از پایین‌ترین نرخ‌های آموزش پیش‌دبستان در جهان را دارد.

فرایند رشد زبان‌شناختی مورد اشاره در مبانی تئوریک این جلسه، اگر چه در فارسی اول دبستان تا حدود زیادی مورد توجه قرار گرفته و نیز در کتاب‌های مرتبط با آموزش زبان فارسی در پایه اول ابتدایی تلاش شده تا در کنار آموزش زبان فارسی، بخشی از مهارت‌های زندگی نیز آموزش داده شود، اما در فارسی پیش-دبستانی این توجه و تلاش بسیار اندک و ناچیز است. از این نظر فارسی پیش‌دبستانی از نظر محتوایی دارای نقاط ضعف زیادی است که نیازمند بازبینی است و رویکرد علمی‌تری را می‌طلبد.

همچنین نشان خواهیم داد که ارتباط طولی بسیار ضعیفی بین محتوای آموزشی پیش از دبستان با آموزش زبان اول دبستان وجود دارد؛ به طوری که در کتاب‌های مدنظر برای آموزش زبان فارسی پیش‌دبستانی، تنها به مهارت‌های آوایی و تصویرخوانی اکتفا شده‌است. از این رو، کودک با ورود به سال اول دبستان، با محتوایی بسیار گسترده‌تر و پیچیده‌تر و با مهارت‌های زبان‌شناختی پرشماتری نسبت به پیش‌دبستانی مواجه می‌شود که این امر، دل‌زدگی از فارسی را پیش می‌کشد. نمونه‌ای از تحلیل محتوای کتاب فارسی در دو دوره مذکور چنین نتایجی را به دنبال داشت:

مقایسه محتوای کتاب‌های فارسی دوره پیش‌دبستانی و اول ابتدایی از نظر محتوا:

موضوعات و مفاهیم برنامه درسی آموزش زبان فارسی پیش‌دبستانی عبارتند از:

الف) موضوعات و مفاهیم دانشی و ارزشی.

ب) موضوعات و مفاهیم زبانی و ادبی.

ج) موضوعات و مفاهیم نگارشی و املائی.

در حالی که موضوعات و مضامین درس فارسی در اول ابتدایی شامل موارد زیر است:

الف) نکات دستوری و زبانی:

مبنای آموزش‌های زبانی در کتاب فارسی سال اول، آموزش نشانه‌ها و شکل‌های مختلف آن است و تمامی فعالیت‌ها و تمرین‌ها، پیرامون آموزش صامت‌ها و مصوت‌های زبان فارسی است.

ب) نکات نگارشی و رسم الخطی:

ب/۱) در کتاب فارسی اول، دانش‌آموز با مفهوم جمله و جمله‌نویسی و ارتباط جمله‌ها برای ساختن یک بند معنی‌دار آشنا می‌شود.

ب/۲) در حوزه رسم الخطی، دانش‌آموز سه مفهوم نقطه، علامت سؤال و ویرگول و کاربرد آنها را در جمله به-طور غیرمستقیم و به شکل کاربردی فرامی‌گیرد.

ب/۳) با ساختار جمله و جمله‌سازی آشنا می‌شود.

ج) نکات املائی

- ج/۱) دانش‌آموز بتواند شکل نشانه‌های فارسی را درست بنویسد.
- ج/۲) شکل املایی و درست صامت‌های چند شکلی را تشخیص دهد.
- ج/۳) «ه» ملفوظ را از «ه» غیر ملفوظ تشخیص دهد.
- ج/۴) شکل املایی کلماتی که در آنها واو معدوله است، مثل خواهر، خواب و ... را تشخیص دهد.
- ج/۵) تشدید و استثناها را به درستی تشخیص دهد.

د) نکات ادبی:

- د/۱) دانش‌آموز با وزن و آهنگ و موسیقی شعر آشنا می‌شود و نقش قافیه و قافیه‌بندی را از طریق شنیدن شعر درمی‌یابد.
- د/۲) با قالب داستان برای بیان مفاهیم و با نمایش به عنوان یکی از قالب‌های ادبی آشنا می‌شود.
- د/۳) با طنز و کاریکاتور به طور غیرمستقیم آشنا می‌شود.

ه) مفاهیم دانشی:

- ه/۱) آشنایی با محیط خارج از خانه، چون خیابان، مغازه و آنچه درون مدرسه است.
- ه/۲) آشنایی با محیط مدرسه، ناظم، دوستان، معلم، بخش‌های مدرسه، آداب ورود به کلاس و ...
- ه/۳) آشنایی با پاییز و هم‌زمانی آن برای ورود به مدرسه و تغییر طبیعت و برگریزان.
- ه/۴) آشنایی با فضا و زندگی روستایی، نحوه زندگی و کار در روستا و بچه‌های روستا.
- ه/۵) آشنایی با مشاغل روستایی و نقش آنها در زندگی انسان.
- ه/۶) آشنایی با عناصر طبیعی چون باد، آب، آفتاب، باران، برف، رنگ‌ها، میوه‌ها، پرندگان و طبیعت، حلزون و ویژگی‌های آن، حواس و اعضای بدن و ...
- ه/۷) آشنایی با نوشت‌افزار و وسایل بازی
- ه/۸) آشنایی با ورزش، انواع ورزش ...

و) مفاهیم ارزشی و نگرشی:

- و/۱) خانواده و اعضای آن و چگونگی همکاری اعضای خانواده با هم و وظایف هریک.
- و/۲) خدا و مهربانی او نسبت به همه جانوران و طبیعت و انسان.
- و/۳) پدر و مادر و نقش آنها در خانواده و مهربانی آنها.
- و/۴) ایجاد علاقه به محیط مدرسه و کلاس، نحوه نشستن، اجازه گرفتن، سلام و خداحافظی با معلم و دوستان، هم‌کلاسی‌ها و کارکنان مدرسه.
- و/۵) علاقه‌مندی به کتاب و فواید آن
- و/۶) مراقبت از گیاهان، درختان، میوه‌ها، پرندگان، حیوانات و طبیعت به زبان شعر.

سالم و مانا باشید.

زهرا صابری‌نیا